

potrebna, a v današnjih razmerah in pri sedanji nezrelosti ljudstva neizvedljiva. Tukajšnje ljudstvo bi se preveč razburjalo in hudovalo... in končni efekt bi bile le statistike, ki bi zadeve v jedru nikakor ne izpremenile...!"

Slovenci prav za prav nimamo prave meščanske družbe. Ta plast ni samo tanka, ampak tudi zelo malo tvorna za našo narodno celoto. Priznajmo že enkrat odkrito, da danes, oziroma da tudi v bodoče lahko pričakujemo prav malo miselno zdravih, uporabnih in res zmožnih ljudi iz teh vrst. Dokazov za to skoro ni treba. Poglejte samo enkrat mimogrede n. pr. posamezne člane starejših slovenskih meščanskih rodbin in opazili boste naravnost zakonito degeneracijo že v tretjem ali četrtem kolenu.

Naša nada je bil vedno kmečki naraščaj. Nadarjeni otroci so šli na Dunaj ali v Gradec, tam končali šole in bili ponos domače vasi (vseh velikih slovenskih mož iz teh vrst menda ni treba naštevati). Danes takih generacij slovenskih študentov ni več, kajti kmečkim otrokom je pot do šolanja zaprta in tako se iz njihovih vrst zbirajo vedno večje grupe brezposelnih, ki grozeče večajo mestni proletarijat! Statistike slušateljev ljubljanske univerze po njih socialnem poreklu so pokazale, da je po vojni od celokupnega števila dijakov le še 20% kmečkih in delavskih otrok, čeprav je v Sloveniji kmetov in delavcev nad 75%! Vsi ostali, to se pravi nad 80%, so otroci meščanstva, ki si je s taksami, ki jih kmet ne more plačevati, zagotovilo monopol pri šolanju. Tako je prišel naš kmečki stan po novih poteh na isti položaj, kakršnega je zavzemal skozi ves fevdalni srednji vek do dobe propada tlačanstva.

Nad vse te predočitve razmer se dviga vprašanje, kako pomagati kmečkemu človeku?

Značilno je, da vsa poročila končujejo v bistvu na popolnoma isti način... „Treba je:

1. pomagati v gospodarskem oziru, da se izboljša socialno stanje,
2. ljudem je treba mnogo pouka!

S tem bo zaščiten tudi mladina!"

K tem edino pravilnim zaključkom povemo mirno tudi mi, da je danes zgradba tako razpadla, da popravila ne pomagajo več! Treba se bo ojunačiti in napraviti nove temelje, to se pravi, da je treba to socialno najnižje, politično zapostavljeno in gospodarsko izkoriščano ljudstvo, postaviti v popolnoma nov socialni in gmotni položaj!

* * *

Že sedaj človek z žalostjo strmi na ljubljanskih ulicah v upadle, blede in koščene obraze kmečkih mož in fantov, ki prihajajo v svojih gasilskih uniformah ali v rdečih srajcah ali z bandero na neštete prevažne parade in procesije.

Ce bo nekoč prihajala tudi generacija, ki je danes v otroških letih, bomo gledali žive mrličel!...

Pisateljski obraz Maksima Gorkega

Boris Eichenbaum

1.

V postavi Leva Tolstega se je završila ne le cela perioda ruske literature, tekoča od 40-tih let dalje, marveč je v njej dobila svojo končno obliko tudi podoba ruskega pisatelja XIX. stoletja. Jasna Poljana je predstavljala poslednje zatočišče te mogočne dinastije. Odhod Tolstega ni bil samo družinska, marveč tudi družabna

gesta — pomenil je abdikacijo na oblast, v predslutnji nove epohe, epohe vojen in revolucije.

Že okoli 70-tih let je pričela ruska literatura izgubljati na svoji nekdANJI izjemno visoki poziciji. Tolstoj si je ohranil silo s tem, da je pustil ob strani časopise z njih redakcijsko mujo in polemiko in pretvoril svojo Jasno Poljano v nepristopno literarno trdnjavo, sam pa postal književni magnat, neodvisen od urednikov, založnikov, knjižnega tržišča itd. To je bil ruskega pisatelja poslednji poizkus, da reši in ohrani svoj ugled, ugled „vladarja misli“.

Onstran mejà te trdnjave pa je ruski pisatelj padal, postajal je žurnalist, novinarski delavec in težak, ki je opravljal posle po naročilu. Rusko literaturo je pritisnila „tlača“ ob tla. Pisateljstvo je postalo razširjeno, množestvena služba, v kateri si se udajal najraznovrstnejšim okusom in zahtevam družbe. Kvaliteta kulture je prešla v kvantiteto — neizpremenljivi, večno se ponavljajoči zakon zgodovine. Od Sovremennika do Nive je vodila siva gasa takratne ruske literature.

In Bjelinski se je l. 1845. moral udati in pripustiti novo rusko „beletrijo“ kot literaturo druge vrste, kot potrebno in vsakomur pristopno branje. Konec 70-tih let so kritiki že začeli pisati o drugih stvareh — n. pr. o tem, kako se krog čitateljev širi, kako podrobno „ubadanje“ pridobiva vse večjo in večjo važnost, kako je dolžnost literature, da odgovarja novim zahtevam knjižnega trga. „Ruska literatura je razmehkušila ruskega bralca, njo sàmo pa so izkvarili njeni zgodovinopisci, kateri so vse svoje sile osredotočili na obdelavo več ali manj vzvišenih načinov tvorbe“. („Otečestvenniki zapiski“, l. 1877.)

Doba, v kateri je bilo mogoče govoriti o literaturi kot o zaprtem in elitnem pojavu (v razliko od zapadnih slovstev, kjer je že zdavnaj eksistirala tudi bulvarna književnost in pisarija najrazličnejših baž), ta doba je očitno usihala v preteklost. Tedaj že ni šlo več za oblikovanje literature v smislu „lahkega štiva“ kakor v 40-tih letih, pač pa za diferenciacijo, za hierarhijo in razvrstitev literarne tvornosti po določenih črtah mejnicah, po ciljih in potrebah. Sam pojem pisateljstva je postal nejasen — v kolikor se je v resnici slehernik mogel pretvoriti v pisca, če ni imel druge sigurnejše zaposlitve.

Tako se je začela razvijati literatura 80-tih in 90-tih let, v kateri je bil nastop Maksima Gorkega najhrupnejši in najbolj karakteristični pojav.

2.

Gorki se je priučil literature kjer in kakor se je pač dalo in je vstopil vanjo s pogumom, ki mu ga je vcepila njegova lastna narava. Ko se je prikazal v vrstah ruske pisateljske inteligence, ni bila to ne enostavna ne običajna stvar. Že sam psevdonim njegov — Maksim Gorki —, ki nima sedaj za nas nič slabši zvok kot katerokoli drugo ime, je nosil tedaj, v 40-tih letih, v sebi posebni smisel — izzivajoči, drzni smisel in hotenje nekoga, ki je prišel, da ruši tradicijo. To ni bil zgolj psevdonim — to je bilo geslo novega človeka, zastopnika temnih množic iz divjega Povolžja. V tem psevdonimu je bilo slišati novi glas, novi timbre; vse je kazalo, da ga nosi mož, čigar vstop bi v literaturi utegnil povzročiti paniko — ali pa vsaj škandal.

Tako je tudi bilo. Uspeh Maksima Gorkega izpočetka ni bil toliko literarnega kot mnogo bolj družabnega značaja. V ruski literaturi se vam prikaže nekak samovoljni écrivain, samouk, ki ni ne inteligent, ne član deželnega zbora, celo niti ne plemič. Saj ni bilo ravno tolike važnosti to, da je pisal o „bosjakih“, pač pa je

pomenilo udarec dejstvo, da je sam živel v tej in taki sredini in da je priromal naravnost iz nje. Važno je bilo, da je na lastne oči videl, poznal in umel narediti nekaj, česar ruski pisatelj dotlej ni videl, ni poznal in ni umel narediti. Za njegovimi tvorbami je že od vsega početka ležala legenda o njegovem življenju. Razglednice z njegovo podobo so šle na grmado — ta človek z premočrtnim obličjem delavca in v preprosto bluzo oblečen ni spominjal na nobenega izmed ruskih pisateljev. Občinstvo ga ni pustilo iti mimo, zijal se ni nikoli manjkalo. Ne samo Tolstoj (kar omenja Gorki sam), ampak tudi občinstvo je čutilo do njega „etnografsko zanimanje“.

Njegovih literarnih uspehov niso brez povoda spremljali najraznovrstnejši škandali — kot je bil n. pr. konflikt s publiko v Hudožestvenem teatru. Tudi se niso brez vzroka pričeli na različnih mestih pojavljati laži — Gorkiji, medtem ko so bili pravemu Gorkemu neprestano za petami reporterji. Pazili so nanj in ga študirali kot rariteto. V resnici, to je bila slava, ampak slava riskantne vrste, ki jo je zgradila radovednost mase za novi primerek ruskega pisatelja. Ona sama po sebi seveda Gorkemu še ni odprla vrat do tiste stare literature, ki je bila monopol takoimenovane „intelligence“. Nasprotno, ta inteligenca je dobro vedela, zakaj se je čuvala tega nepričakovanega prišleca.

V ruskem pisateljskem izobraženstvu sta se že tedaj pričeli kazati dve plasti. Prva, tista od zgoraj, je stvorila zaključen literarni krog, ki se ga je oprijel naziv „dekadenti“ in še kasneje „simbolisti“. V sovražnem odnosu do „zemcev“ (članov deželnega zastopstva), opirajoč se na filozofijo in religijo, je pričela ta skupina gojiti novo poezijo, poživljala je pozabljene tradicije in izkušala očuvati literaturo pred „tiskom“, pred vsakdanjostjo življenja. Ta „aristokratska“ grupa je dajala nad profesionalnim delom prednost mecenaštvu. Iz druge vrste, usmerjene naravnost k ospredju družbe, k „zemcem“, pa je izšla skupina novih prozaistov, ki je niso družili nikaki literarni principi in se je opirala zlasti na publicistiko ter delala s starim že zadosti slabokrvnim materialom — skupina dneva in momenta, dasi sicer vsega spoštovanja vredna.

Toda zakon zgodovinskih kontrastov je zahteval kakorkoli nepričakovan izbruh, kakršenkoli klic in krik: zgornji plasti nasproti je morala biti postavljena ne ona sredinska, marveč nova plast, spodnja plast, plast iz dna. Proti visoki in komplicirani poeziji je morala vstati „zlobna literatura“, ki bo silna po svoji navivnosti, banalnosti, lahkodejemojivnosti. V tistem hipu pa vendar še ni bila toliko potrebna nova književnost sama po sebi, marveč mnogo bolj nov pisateljski lik, nova pisateljska usoda.

5.

Gorki je postal slaven še predno si je utegnil dovolj ogledati rusko literaturo in premisliti, kakšno vlogo v njej prav za prav igra. Zgodovina ga je takorekoč nasilno posadila v vrste ruskih pisateljev, kakor da ima pri tem svoje posebno zrelisče in namen in je res ves riziko tega dejanja vzela na svoje rame. Lotil se je skrbnega opisovanja prirode in upodabljanja genialnih „bosjakov“ — izkazalo se je, da je to „slikovito“ in da je takega dela treba. Na razvalinah proze je Gorki začel v polverzih govoriti o mori, o prostitutkah, o ljudeh, ki so zdrknili na dno — govoriti gostobesedno, pretiravajoče, olupševajoče, v metaforah, s kričavim lirizmom. Pokazalo se je, da je to „romantika“, kakršno so vsi pozdravljali odprtih rok. V 70-tih letih se je vse to opisovalo etnografsko, brez premisleka —

pomislite samo na roman kakega P. Zarubina Temne in svetle strani ruskega življenja (l. 1872.), v katerem avtor opozarja, da „pričujoče delo ne pozna v starem smislu upeljanega tipa romana“ in da v njem podaja ruskega „človeka“ z malo-meščanskim življenjskim načinom — kot „sredi družbe delujočo osebo, kot družinskega člana, kot trgovca in obrtnika z Volge in končno kot samostojnega misleca-samouka“. Gorki je razvil vprav poslednjo točko zarubinskega programa in pretvoril purgarja in bosjaka v romantična junaka.

Ko ga je že obsula slava, pa je Gorki začel razmišljati o svoji pisateljski usodi. Hrup je upadal in delo se je prav za prav šele pričnalo. Slava je bila prišla tako hitro in tako neobičajno, da si je bilo treba pregruntati nadaljnje vedenje, kajti pri takih usodah zavisi od vedenja zelo mnogo. Nujno je bilo, učiti se ne samo pisateljevati, marveč tudi biti pisatelj. Pisateljjevanja so naučili Gorkiga mnogi — biti pisatelj z „usodo“ pa ni bilo mogoče se priučiti od nikogar na svetu, če ne od Tolstega.

In zdaj — pričanja Gorki skrbno hoditi za Tolstim, kakor da bi od njega hotel izvedeti nekakšno skrivnost. Zasleduje ga in razgalja, tešče se s svojimi nepričakovanimi opazovanji in odkritji: Tolstoj mu je vsespodobni starec, čarovnik in hudič, trudno propovedujoč o bogu, je nesramnež, čigar govorjenje je vse polno nespodobnih besed. Predvsem pa je velikan, je človek s svojo lastno usodo in z lastnim življenjskim stilom. Gorki vam ga opazuje od vseh strani in ob različnih prilikah študira njegove geste, roke, prste, konice prstov. Skrbno pomni Tolstega odnos do njega in zapiše ranjeno: „Kolikor se sploh zanima zame, dela to nekako etnografsko. V njegovih očeh sem individuum njemu malo poznane vrste in nič več.“

Tukaj Gorki že ni več tisti puntar, ki je prišel, da udari po „ruski inteligenci“ in njeni literaturi. Vznemirja ga nekaj in ga muči, rad bi našel svoje lastno pisateljsko stališče in način. Prelevil se bo v „inteligenta“, si sam osvojil njegove družabne ideale in celo sprejel nase usodo, ki je je ta deležen v borbi zanje. Na mesto legend in pravljic stopijo dolgi avtobiografski romani. Gorkiga se je publika že privadila in zdelo se je, da bo začelo skoro usihati celó njeno zanimanje zanj.

In vendar je imela zgodovina resnično svoje posebne namene z njim in ni se Gorki zaman vzgledoval na Tostem — prišli so dnevi, ko je „vedenije“ postalo silne važnosti. Inteligenca tisti zgornje plasti, ki je stvorila „simbolizem“, se je izkazala kot brez moči in se razbila — revolucija je pomenila zanj tragično presenečenje in katastrofo. Tudi Gorki se je revolucije ustrašil, v kolikor je namreč pretila, da bo uničila vse tiste ideale družabnega sožitja in kulture, ki jih je cenil, toda v njej ni videl tragedije; tragedije v revoluciji zanj tudi res ni bilo. Njegova kri ni nosila v sebi bacilov, kateri so zastrupljali vse one, ki so šli skozi „dekadenstvo“ in ki so poznali pokrajine „mističnih zamikov“ in telovadbo nad „brezdanjimi globinami“. Manj kompliciran, manj intelektualski, močen od svojega čustva povezanosti s temno množico ruskega življa, silen v svoji veri v človeka in v njegov um — takšen Gorki je postal zastopnik ruske inteligence, njen predstavnik in besednik pred nemilo sodbo revolucije.

In tukaj — na višku svoje nove pozicije — se je srečal z Blokom, s tistim Blokom, ki že na robu svojega pogina izreka težko besedo nad Gorkim in v njegovi osebi nad vso „rusko inteligenco“. Mimo Spominov na Tolstega so pri Gorkem najbolj znameniti njegovi Spomini in opazke iz dnevnika, in v njih — vrstice o Bloku. Ta dva moža zares bolj klavirno razumeta drug drugega: Gorkemu se zdi, da Blok neprestano fantazira, Blok pa Gorkiga ne da ne bi „kapiral“, marveč ne

verjame mu, noče mu verjeti: „Vi se prikrivate“, mu pravi, „prikrivate svoje misli o duhu, o resnici. Le čemu to?“ V tem času je Blok že v oblasti zlobe in hrepenjenja po koncu, Gorki pa vé za eno samo stvar — Človek —, in razen tega ga vsega prevzema volja po obstanku in po ohranitvi. To je razgovor dveh kultur, če ne celo dveh človeških vrst, v katerem poražena sodi zmagovalko. Bloka muči povrh vsega še vprašanje odgovornosti: „Postali smo vse preveč brihtni, da bi verovali v boga, pri tem pa je v nas še mnogo premalo moči za vero vase. Kot opora življenja eksistira samo bog ali pa jaz. Človeštvo? Ali je mar še mogoče upati v razumnost človeštva po tej vojni in na predvečer še okrutnejših vojen?“ In glejte, Gorki vam gre in razvija pred Blokom misel, da se mrtva materija pretvarja v psihično energijo in da bo prav gotovo še ves svet spremenila v čisto psihiko. „Tega ne razumem,“ mu mračno zabičuje Blok. Takšno je eno izmed mest, kjer Gorki ščiti vso rusko inteligenco, dočim jo Blok zaničuje, graja in obsoja...

Da. Zgodovina je imela svoje posebne namene z Gorkim. Patos ohranitve življenja, najsi tudi nezaveden, najsi tudi dogmatičen, najsi tudi za spoznanje prihlinjen („vi se prikrivate“), se je izkazal za sila potrebnega. Tragična zavest, ki je predstavljala vso Blokovo veličino, véde neizogibno v propast — in čim heroičnejša je ta zavest, tem bolj strma je pot navzdol. V zgodovini so dobe, ko so neobhodni ljudje, ki jim čiste resnice ni mnogo mar, ki pa zato toliko trdneje verujejo v razumnost človeštva in si bodočnosti ne zamišljajo kot nekaj tragičnega, neizogibnega in usodnega, marveč vidijo v njej mogočno apotezo razuma. Če je resnica ena sama, potem je bil Blok nje blazni ljubimec, Gorki pa verni, verni služabnik.

Prevedel B. Fatur.

Objavljamo pričujoči članek znanega ruskega literarnega teoretika in kritika Borisa Eichenbauma, ki je izšel v 6.—7. številki slovaške revije Slovenské Pohľady, odkoder ga tudi prevajamo, in ki na svoj način osvetljuje Gorkega delo in osebnost. (Op. ured.)

Opomba. V prihodnji številki sledi nadaljevanje članka Albina Prepehca: Pripombe k naši prevratni dobi.